

SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Prof. Dr.
V. Doğan GÜNAY

SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Prof. Dr.
V. Doğan GÜNAY

© Papatya Yayıncılık Eğitim

Bilgisayar Sis. San. ve Tic. A.Ş.

Ankara Caddesi, Prof. Fahreddin Kerim Gökay Vakfı İşhanı Girişi,

No: 11/3, Cağaloğlu (Fatih)/İstanbul

Tel : (0 212) 527 52 96 - (0 532) 311 31 10

Faks : (0 212) 527 52 97

e-Posta : admin@papatya.gen.tr

Web : http://www.papatya.gen.tr

Söylem Çözümlemesi - Prof. Dr. V. Doğan GÜNAY

1. Basım Ekim 2013 İstanbul

Yayın Danışmanı : Dr. Rifat ÇÖLKESEN (Post-Edu Institute)

Üretim : Olcay KAYA

Pazarlama : Batuhan AVCI ve Mustafa DEMİR

Satış : Türkiye'nin İnternet Kitapçısı: www.tdk.com.tr

Sayfa Düzenleme : Papatya - Kelebek Tasarım

Kapak Tasarım : Papatya - Kelebek Tasarım

Basım ve Ciltleme : Pasifik Ofset Ltd. Şti. (Sertifika No: 12027)

Cihangir Mah. Güvercin Cad. No:3/1 Baha İş Mrk. A Blok
Haramidere, Avcılar/İstanbul (0212 412 17 77)

© Bu kitabın her türlü yayın hakkı **Papatya Yayıncılık Eğitim A.Ş.**'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, kısmen veya tamamen hiçbir şekil ve teknikle ÇOĞALTILAMAZ, BASILAMAZ, YAYIMLANAMAZ. Kitabın, tamamı veya bir kısmının fotokopi makinesi, ofset gibi teknikle çoğaltılması, hem çoğaltan hem de bulunduranlar için yasadışı bir davranıştır.

Lütfen kitabımızın fotokopi yöntemiyle çoğaltılmasına engel olunuz. Fotokopi hırsızlıktır.

Günay, V. Doğan.

Söylem Çözümlemesi / V. Doğan Günay - İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim, 2013.

XIV, 384 s.; 24 cm.

Kaynakça ve dizin var.

Sertifika No: 11218.

ISBN 978-605-4220-72-4.

1. Verici ve Öznellik, 2. Edimbilim, 3. İdeoloji, 4. Dilsel Etkileşim, 5. Kanıtlama

I. Title

*Akademik yaşamımda
her zaman örnek aldığım kişi
Prof. Dr. D. Ali Kaş'a
saygılarımla...*

Teşekkür

Bu kitap uzun bir çalışmanın ürünüdür. On yıllık bir mazisinden söz edilebilir. Bu süre içinde birkaç kez yüksek lisans ve doktora derslerinde buradaki bilgilerden yararlandı. Her seferinde genişletildi, güncellendi ve yeni örnekler eklendi. Öğrenciden gelen tepkiler her zaman dikkate alındı. O zaman farklı üniversitelerde verdiğim Yeni Türk Edebiyatı Doktora Programına, Karşılaştırmalı Tarih Doktora Programına, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Doktora Programına, Fransız Dili Eğitimi Programı Doktora Programına, Sinema-Televizyon Yüksek Lisans Programına ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Programı Yüksek Lisans Programına katılan sevgili öğrencilerime çok teşekkür ediyorum.

Son bir yıldır sadece bu kitap üzerine yoğunlaşarak, kitabın okuyucusu ile buluşması sağlandı. Yoğun çalışmaların ardından yazım ve anlam bozuklukları için genç arkadaşlarımdan yardım aldım. Düzeltme konusunda *Dr. Özge Sönmez'e*, *Utkan Boyacıoğlu'na* ve *Utku Oryaşın'a* çok teşekkür ederim. Elbette elinizdeki kitabın çok özenli basılması da Papatya Yayıncılık Eğitim Yayın Danışmanı *Dr. Rifat Çölkese*n ve yayınevi çalışanları sayesinde olmuştur. Hepsine çok teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. V. Doğan Günay

İçindekiler

Önsöz	XI
Giriş	15
Bölüm 1. SÖYLEM	17
1.1. Söylem Nedir?	22
1.2. Tarihçe	26
1.3. Kavramlar: Benzerlikler, Karşıtlıklar ve Farklılıklar	32
1.3.1. Söylem ve Sözce	33
1.3.2. Söylem ve Dil	37
1.3.3. Söylem ve Tümce	38
1.3.4. Söylem ve Metin	40
1.3.5. Söylem ve Anlatı	41
1.3.6. Söylem ve Söyleşi	43
1.3.7. Söylem ve Slogan	44
1.3.8. Söylem ve Düşüncü	46
1.3.9. Öğreti, İnak, Kanı ve Söylem	49
Bölüm 2. SÖYLEM ÇÖZÜMLEME BİÇİMLERİ	51
2.1. Toplumbilim ve Budunbilim Bağlamında Oluşan Kuramlar	68
2.1.1. Budunsal Yöntembilim ve Söylem Çözümlemesi	69
2.1.2. İletişim Budunbilimi ve Söylem Çözümlemesi	72
2.1.3. Toplumbilimsel Eleştiri Araştırması	74
2.1.4. Eleştirel Söylem Çözümlemesi	77
2.2. Dilbilime Bağlı Olarak Gelişen Yöntemler	82
2.2.1. Sözcemele Kuramı	85
2.2.2. İşlevsel Dilbilim	91
2.2.3. Metindilbilim	92
2.2.4. Sözbilim ve Kanıtlayıcı Sözbilim	95
2.2.5. Göstergibilimsel Söylem Çözümleme Kuramı	99
2.3. Felsefe İçerikli Çözümlemeler	102
2.3.1. Düşüncüler Kuramı	106
2.3.1.1. <i>Mikhail Bakhtine</i> , Söyleşimcilik ile Düşüncü	112
2.3.1.2. <i>Louis Althusser</i> ve Devletin Düşüncüsel Aygıtları	116

2.3.1.3. <i>Pierre Bourdieu</i> ve Simgesel İşlev	118
2.3.1.4. <i>Oliver Reboul</i> ve Düşüncü	119
2.3.1.5. <i>Michel Foucault</i> ve Ruhçözümlemeci Yaklaşım	122
2.3.2. Edimbilim	125
2.3.2.1. Yapılandırıcı Söylem (Modus) ve Söylenen Şey (Dictum)	131
2.3.2.2. Söylem Çözümlemesi ve Edimbilim	137
2.3.2.3. Söyleşi Çözümlemesi	150
2.3.3. Yorumbilgisi / Yorumbilim	157
2.4. Sayılara Bağlı İncelemeler	159
2.4.1. İçerik Çözümlemesi	159
2.4.2. İstatistik	161
2.5. Ruhçözümleme Kuramı	162
Bölüm 3. SÖYLEMİN ÖZELLİKLERİ VE TÜRLERİ	175
3.1. Söylemin Kuralları	189
3.2. Söylemin Oluşumu	201
3.2.1. Artgönderim ve Öngönderim	206
3.3. Söylemlerde “Ben” ve “Biz” Kullanımı	213
3.3.1. Benimsemenin Söylemi ya da Göreceliliğin Söylemi	216
Bölüm 4. SÖYLEM, VERİCİ VE ÖZNEMLİK	227
4.1. Gösterme Belirleyicileri	235
4.1.1. Uzam Belirleyicileri	235
4.1.2. Zaman Belirleyicileri	237
4.1.3. Kişi Belirleyicileri	243
4.1.3.1. Çokseslilik	246
4.1.3.2. Dolaylı Anlatım, Serbest Dolaylı Anlatım	249
4.1.4. Alıcı ve Gönderge	256
4.1.4.1. Söylem ve Gönderge	260
4.2. Söylemde Etkileşim	271
4.3. <i>Jean Dubois</i> ve Söylem Çözümlemesi	273
Bölüm 5. SÖYLEM VE KİPLİK BELİRLEYİCİLERİ	277
5.1. Felsefede ve Mantıkta Kiplik	279
5.1.1. Öznel Kiplik	280
5.1.1.1. Bilgikuramsal Kiplik	281
5.1.1.2. Değerlendirici Kiplik	286

5.1.2. Nesnel Kiplik	288
5.1.2.1. Varlıkbilimsel Kiplik	288
5.1.2.2. Karar Verme Kiplikleri	289
5.1.3. Karma Kiplik	290
5.1.3.1. Yükümlülük Kipliđi	290
5.1.3.2. İsteğe Bağlılık Kipliđi	292
5.2. Sözce ve Kiplik	292
5.2.1. Sözceleme Kipliđi	293
5.2.1.1. Kesinleyici Kiplik	295
5.2.1.2. Buyrum (Emir) Kipliđi	297
5.2.1.3. Soru Kipliđi	299
5.2.2. Sözce Kipliđi	300
5.3. Dilbilimde Kiplik	303
5.3.1. Öznelliklerarası Kiplik	306
5.4. Göstergebilimde Kiplik	308
Bölüm 6. SÖYLEŞİME DAYALI YAPILARIN ÇÖZÜMLENMESİ	311
6.1. Çıkar-sama	312
6.2. Örtüklük	320
6.3. Sunulan, Önvarsayıltı, Sezdirim	328
6.4. Önvarsayıltı ve Önvarsayım	333
Bölüm 7. SÖYLEM VE KANITLAMA	343
Kaynakça	347
Yazarımız	356
Fransızca - Türkçe Dizin	357
Türkçe - Fransızca Dizin	370

Önsöz

Söylem kavramı uzun süredir dilimizde yer almakta ve ne olduğu çok fazla bilinmese de, farklı bağlamlarda kullanılmaktadır. Siyasetçiler, sanatçılar, basında, televizyonda konuşma yapanlar, tartışma programlarına katılanlar, devlet adamları, toplum önderleri, farklı alanlarda tanınmış kişiler konuşmalarında bu terime sıklıkla başvururlar. Peki, söylem nedir? İlginçtir, Türkçede söylemin ne olduğu ya da söylem çözümlemesinin ne olduğu ve nasıl yapıldığı ile ilgili çok az kitap vardır. Dilin gerçek bağlam içinde gerçek konuşucu ve alıcı tarafından kullanılması demek olan söylemle ilgili yeterli çalışmanın olmaması ülkemiz açısından üzücü bir durumdur. Elinizdeki kitap, bu boşluğu doldurmaya çalışmak için yazılmıştır. Amacına ulaşmış olup olmadığına okuyucu karar verecektir.

Bu alanda neden yeterli çalışmanın yapılmadığı, bu alanın neden ihmal edildiği konusunda bazı gerekçeler ileri sürülebilir. Bu gerekçelerin en önemlisi bu alanın açık uçlu olmasıdır. Çok disiplinli (fr. *multidisciplinaire*) değil, disiplinlerarası (fr. *interdisciplinaire*) bir alan olan söylem çözümlemesi, bir bakıma çok sayıdaki bilimin kesişim noktasında yer almaktadır. Kuram oluşturmada ya da söylemin çözümlenmesinde değişik bilim dallarının verilerinden yararlanılmıştır. Farklı söylem çözümleme okullarından söz edilmektedir. Bir bakıma, söylem çözümlemesi konusunda bir şeyler söyleyebilmek için; anlambilim, bilişsel ruhbilim (fr. *psychologie cognitive*), budunbilim (fr. *éthnologie*), budunsal yöntembilim (fr. *ethno-méthodologie*), değerbilim (fr. *axiologie*) dilbilim, düşüncüler kuramı (fr. *théorie des idéologies*), edimbilim, etkileşimsel toplumdilbilim (fr. *sociolinguistique interactionnelle*), göstergebilim, insanbilim (fr. *anthropologie*), istatistik, kanıtlayıcı sözbilim (fr. *rhétorique argumentative*), metin dilbilim (fr. *linguistique textuelle*), ruhbilim, ruhçözümleme (fr. *psychanalyse*) kuramı, ruhdilbilim, sözbilim (fr. *rhétorique*), sözceleme kuramı (fr. *théorie de l'énonciation*), sözcükbilim (fr. *lexicologie*), sözcükölçüm (fr. *léxicométrie*) çalışmaları, tarih, toplumbilim, toplumdilbilim, yorumbilgi vb. gibi çok değişik alanların kuram ve yöntemlerinden haberdar olmak gerekecektir. Bunlara kuşkusuz başka bilim dallarının adları da eklenebilir. Bu da normaldir, çünkü madde ve ruhtan oluşan bir insanın konuşmasından yola çıkarak; konuşan kişi hakkında, alıcısı ile ilgili durumlar hakkında, ürettiği söylem hakkında ya da söyleminde geçen bir kişi, nesne, uzam ya da zaman hakkında bazı bilgilere ulaşılabilecektir. Söylem çözümlemesinde inceleme konusu yapılan yalnızca burada belirtilenler değildir kuşkusuz. Söz konusu kullanımındaki dilin incelenmesi ise; açıklanacak, üzerinde çalışılacak ve çözümlenecek çok şeyin olacağı kesindir. Bu da zor bir iştir.

Elinizdeki kitap söylem çözümlemesi konusunda her şeye kısaca dokunarak, geneli kapsayıcı bir kitap olarak hazırlanmaya çalışıldı. Bu tür tümü kapsayıcı kitapların yanında buradaki her başlığı belirten daha dar konuları ele alan yeni kitapların ülkemizde yayınlanmış olmasını arzu ederiz. Umalım ki buradaki her başlığa yönelik yeni kitaplar ülkemizde yayınlansın ve araştırmacıların hizmetine sunulsun. Ne kadar çok çalışma yapılırsa dilimizin anlatım olanakları o oranda daha iyi betimlenmiş olacaktır. Bu tür çalışmaların artışına bağlı olarak birbirimizi daha iyi anlayabileceğiz, daha yetkin söylemler oluşturabileceğiz. Tanıtımla uğraşanlar dilin anlatım olanaklarını daha iyi görerek yeni anlatım biçimleri geliştirebilecek, özgün tanıtımlar hazırlayabileceklerdir. Batıdan yapılan taklitler yerini, özgün çalışmalara bırakacaktır. Yine siyasetle uğraşanlar daha ikna edici seçim konuşmaları yapabilecekler, söylemlerini daha yetkin hazırlayabileceklerdir. Dilin (söylemin) bir kılıçtan daha keskin olduğunu bu tür ikna edici konuşmaların sonunda anlayabileceklerdir. Bir bakıma daha düzeyli seçim dönemleri yaşayabileceğiz. Yani kullanımdaki dilin incelenmesinin toplumsal anlamda çok büyük katkılarının olacağı açıktır.

Söylem çözümlemesi alanında yapılan çalışmaların sonuçları birçok meslek alanını ve bilimi ilgilendirmektedir. Özellikle akademisyenler bu alana ilgi duymaktadırlar. Ama birçok meslek adamının yaptığı şey de bir bakıma söylem çözümlemesidir ya da bu mesleklerde çalışanlar yapılan söylem çözümlemesinin sonuçlarından yararlanmaktadır. Örneğin söylem çözümlemesi şu alanları doğrudan ilgilendirir:

- Seçilmişler (milletvekili, belediye başkanı, siyasal partilerin başkanları, üniversite rektörü, bir meslek odasında seçime giren başkan adayı, kısacası herhangi bir seçime girip seçmenin oyunu olarak seçilecek her kişi) söylem çözümlemesi ile doğrudan ilgilidir.
- Tanıtımla (reklam) uğraşanlar; tanıtımda uygun dil kullanımında (özenli, özensiz, sanatsal, bağlama uygun vb), iletişime uygun seçilecek söylemi belirlemede, alıcının ikna edilmesine uygun olarak seçilecek söylem türünü seçmede söylem çözümlemesi ve/ya da her türlü dil incelemelerinin sonuçlarından en çok yararlanacak grupların başında gelir.
- Her türlü konuşmanın çözümlenmesi ve anlamlandırılması ile ilgilenenlerin (gazete köşe yazarlarının, haber yorumcularının, tartışma programlarındaki konuşmacıların) yaptığı söylem çözümlemesi ya da ona benzer şeylerdir.
- Toplumun dillerini gözlemleyerek izlenceleri hazırlayan güldürü sanatçıları, tiyatro sanatçıları, yazar, şair ve diğer yazın adamları en iyi dil ustalarıdır. Onların elinde dil hem gelişir, hem zenginleşir hem de yeni anlatım olanaklarına kavuşur.
- Dil bozuklukları ile ilgilenenler (konuşma terapistleri, afazi sorunuyla ilgilenenler, motor konuşma bozuklukları (dizartri, apraksi) alanlarında çalışanlar, konuşma bozuklukları alanında çalışanlar) için de söylem çözümlemesi gereklidir. Bu tür durumlarda belli bir hastalığı çözümlemek

için söylem çözümlemesine başvurulur.

- Kamuoyu oluşturmaya çalışanlar, topluma yön vermek isteyenler (devlet adamlarının konuşmaları, diplomatik konuşmalar, kamuya mal olmuş sanatçıların söylemleri vb.) söylemi hem doğru kullanmak durumundadırlar hem de etkili bir söylem oluşturmaları kendi konularları için gereklidir.
- Toplumbilimcilerin, toplumdilbilimcileri ve toplumsal ruhbilim (fr. *psychologie sociale*) alanında çalışanların günümüzdeki sıklıkla duyduğumuz ötekileştirme (fr. *altérité*), dinlerarası söyleşim (fr. *dialogue interreligieux*), çatışma çözümlemesi incelemelerinde mutlaka söylem çözümlemesine başvurmaları gerekmektedir ya da söylem çözümlemesinin verilerinden yararlanmak durumundadırlar.
- Toplumun belli bir alanına yönelik olarak sıklıkla çalışması yapanlar ve bu alanda verilere gereksinim duyanlar için de söylem çözümlemesi gereklidir. Burada söylem çözümlemesi ile birlikte içerik çözümlemesi ve sözcükölçüm (fr. *léxicométrie*) alanlarına da başvurmaları gerekebilir. Tanıtım alanında çalışanların, bütüncü dilbilimi (fr. *linguistique de corpus*) alanında çalışanların, sözcükbilim, sözlük yazım (fr. *lexicographie*) ya da içerik çözümlemesi yapanların, yabancı dil alanında çalışanların sıklıkla çalışmalarına sıklıkla ya da ara sıra başvurdukları doğrudur.

Prof. Dr. V. Doğan Günay

Buca, 1 Eylül 2013

